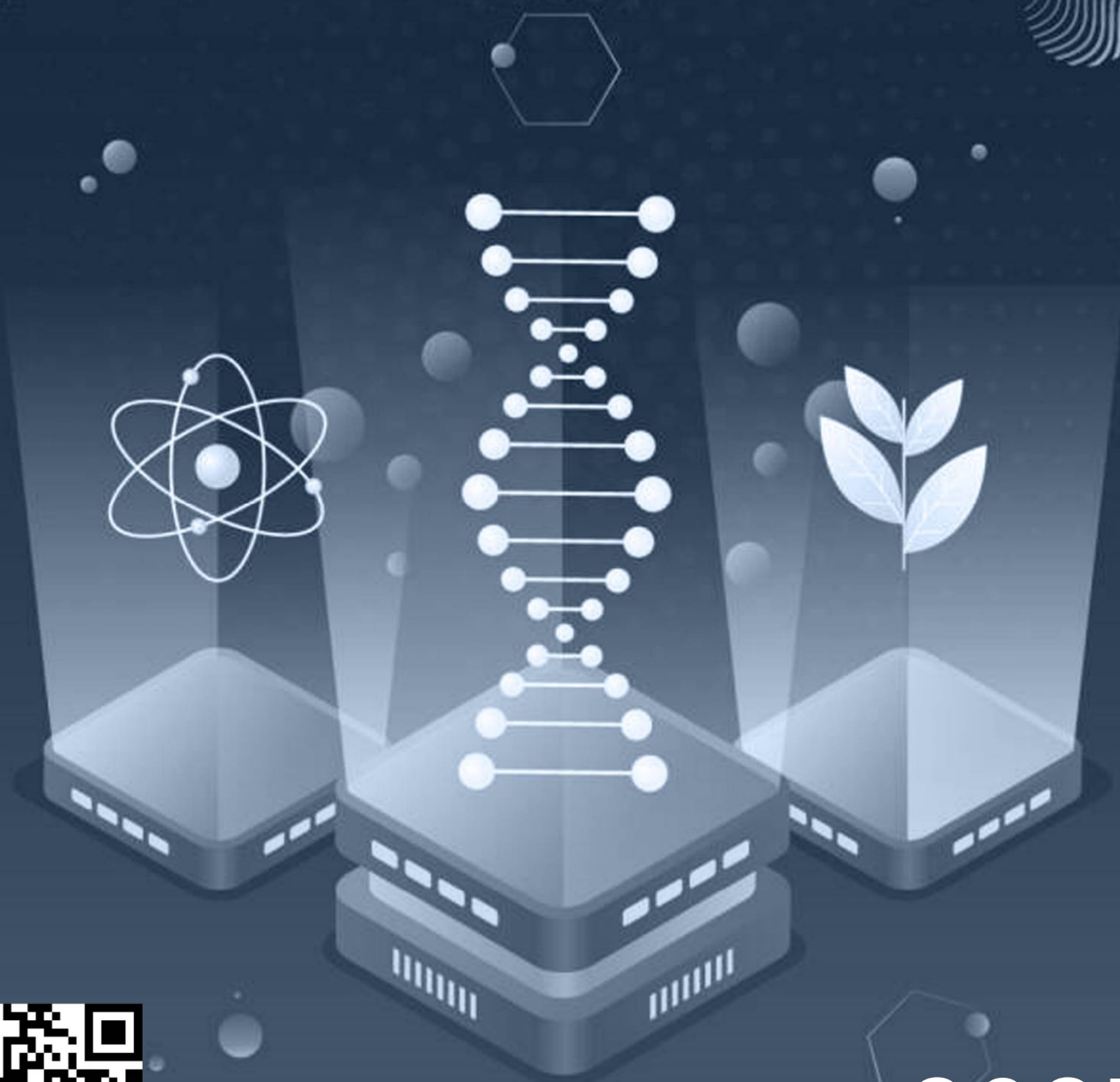

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

JOURNAL OF MAMUN SCIENCE

Volume 3, Issue 8 **2025**

ISSN 2181-0000
Doi Journal 10.26739/2181-0000

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

3 JILD, 8 SON

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»

TOM 3, HOMEP 8

JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

VOLUME 3, ISSUE 8

TOШKENT-2025

«MA'MUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «МА'МUN SCIENCE» | JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»
№8 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0000-2025-8>

Бош мухаррир: | Главный редактор:
Chief Editor:

Urazbayeva Dilbar Abdullayevna
Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Бош мухаррир ўринбосари: | Заместитель
главного редактора: | Deputy Chief Editor:

Xudoynazarov Egambergan Madrahimovich
Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent Ma'mun Universiteti NTM

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | EDITORIAL BOARD | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

FILOLOGIYA FANLARI (INGLIZ TILI)

Axmedov Oybek Saporboyevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

O'rozboyev Abdulla Durdibayevich

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Ma'mun Universiteti NTM

Kalandarov Oybek Ruzimbayevich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Yakubov Muzaffar Kamildjanovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Galiyeva Margarita Rafaelovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Nasrullayeva Nafisa Zafarovna

Filologiya fanlari doktori (DSc), professor
Samarqand davlat chet tillari instituti

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

Samandarova Lola Sultanovna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

FILOLOGIYA FANLARI (RUS TILI)

Cho'ponov Otanazar Otojonovich

Filologiya fanlari doktori (DSc)
Urganch davlat universiteti

Ruzmetov Surojbek Allaberganovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (NEMIS)

Yakubova Matluba Tajibayevna

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch davlat universiteti

FILOLOGIYA FANLARI (O'ZBEK TILI)

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Ma'mun Universiteti NTM

TARIX FANLARI

Anatoliy Sagdullayevich Sagdullayev

Tarix fanlari doktori, professor; akademik

O'zbekiston Respublikasi Fanlar
akademiyasining haqiqiy a'zosi

Ashirov Adhamjon Azimbayevich

Tarix fanlari doktori, professor,
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasi Tarix instituti.

Goncharov Yuriy Mixaylovich

Tarix fanlari doktori, professor
Altay davlat universiteti Rossiya

Shaydurov Vladimir Nikolayevich

Tarix fanlari doktori, dotsent
Leningrad davlat universiteti Rossiya

Abdullayev Utkir Ismoilovich

Tarix fanlari doktori (DSc),
dotsent Urganch davlat universiteti

Matkarimova Sadoqat Maqsudovna

Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Timur Pulatovich

Tarix fanlari nomzodi, dotsent
Ma'mun Universiteti NTM

Abdalov Umidbek Matniyazovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Dotsent Ma'mun Universiteti NTM

Jumaniyozova Mamlakat Tojiyevna

Tarix fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Urganch davlat universiteti

Xo'jamuratov Umarjon Rustamovich

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Urganch pedagogika instituti

PSIXOLOGIYA FANLARI

Shoumarov G'ayrat Baxromovich

Psixologiya fanlari doktori, professor; akademik
O'zbekiston Respublikasi

Fanlar akademiyasining haqiqiy a'zosi

Kryukova Tatyana Leonidovna

Psixologiya fanlari doktori, professor
Kostroma davlat universiteti Belorusiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich

Psixologiya fanlari doktori, professor
Grodno davlat universiteti Belorusiya

IQTISODIYOT FANLARI

Ruzmetov Baxtiyar

Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ma'mun Universiteti NTM

Sherov Alisher Bakberganovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), professor

Ma'mun Universiteti NTM

Voronsova Yuliya Vladimirovna

Iqtisodiyot fanlari nomzodi

Moskva davlat boshqaruvi universiteti

Jabborov Umarbek Rustambekovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Cho'ponov San'at Otanazarovich

Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Niyazmetov Islambek Masharipovich

Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

PEDAGOGIKA VA FALSAFA FANLARI

Sardor Sharifzoda O'razboy Tabib o'gli

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Matnazarov Javlanbek Kabulovich

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Adilov Zafar Yunusovich

Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Slepko Yuriy Nikolayevich

Psixologiya fanlari doktori, professor

Yaroslav davlat pedagogika universiteti

Xazova Svetlana Abduraxmanovna

Psixologiya fanlari doktori, dotsent Kostroma
davlat universiteti Belarusiya

Kalandarova Madina Baxadirovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'mun Universiteti NTM

Nurullayeva Baxtigul Bobojonovna

Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Ma'mun

Universiteti NTM

TIBBIYOT FANLARI

Yuldashev Baxrom Sobirjanevich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ma'mun Universiteti NTM

Abdullayev Ravshanbek Babajonovich

Tibbiyot fanlari doktori, professor

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Esamuratov Aybek Ibragimovich

Tibbiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Samandarova Barno Sul-tonovna

Biologiya fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Tajiyeva Zebo Baxodirovna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Nazarova Maloxat Berdiboyevna

Tibbiyot fanlari falsafa doktori (PhD)

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Xudaynazarova Salomat Ruzibaevna

Tibbiyot fanlari nomzodi, dotsent

Toshkent pediatriya tibbiyot instituti

ILMIY JURNAL TEXNIK KOTIBI

Sultanov Samandar Maxmud o'g'li

Arxeolog (tadqiqotchi pedagog)

Ma'mun Universiteti NTM

Журнал включен в перечень ВАК национальных научных изданий, рекомендуемых для публикации основных научных результатов диссертаций по медицинским наукам постановлением № 01-08/3068/17 от 27 сентября 2024 г.

Page Maker | Верстка | Саифаловчи: Xurshid Mirzaxmedov

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz

ООО Тадqiqot город Ташкент,

улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC the city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz

Phone: (+998-94) 404-0000

FILOLOGIYA

1. Safarova Svetlana Satimovna XIVA XONLIGINING G‘ARBIY SIBIR HUDUDI BILAN MADANIY ALOQALARI TARIXI.....	7
2. Машарипова Садокат Абдуллажоновна ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ АМИРА ТИМУРА ПО КНИГЕ Т. ВАСИЛЬЧЕНКО “ЭМИР ТИМУР. ИСТОРИЯ, ЛИЧНОСТЬ, ВРЕМЯ”.....	14
3. Raufjon Mahmudov, Sultonova Jayrona O‘ZBEK XALQ ERTAKLARINING LEKSIK QATLAMLARI VA LINGVOKULTUROLOGIK XUSUSIYATLARI.....	19
4. Шухрат Эркинович Худайбергенов ЯЗЫКОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ КЛАССИЧЕСКИХ КИНОКОМЕДИЙ В ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОМ РАКУРСЕ.....	26
5. Bobir Maxammadov MIKROSOFT WINDOWS OPERATSION TIZIMI TERMINLARINING MAXSUS LUG‘ATLARDA BERILISHI.....	32
6. Raufjon Mahmudov, R.Allaberganova O‘ZBEK TILIDAGI TARIXIY ANTROPONIMLAR.....	37
7. Abdullayeva Shaxnoza TERMINOLOGIYA VA ONTOLOGIYA MUNOSABATLARI.....	43
8. Raufjon Mahmudov, Nilufar Zaripova ABU RAYHON BERUNIYNING “OSOR UL-BOQIYA” ASARI VA TILSHUNOSLIK AN‘ANALARI.....	54
9. Rasulqulova Sitara Shodmonjonovna O‘G‘UZ LAHJASINING HUDUDIY XUSUSIYATLARI VA BILINGVIZM JARAYONLARI..	59
10. Raufjon Mahmudov, Dilfuza Ruzmatova JADIDCHILIK HARAKATI VA UNING XORAZM MADANIY HAYOTIDAGI O‘RNI.....	64
11. Sherzod Atajanov UMUMERONIY TILLAR BILAN BOG‘LIQ ANTROPONIMIK TIZIM.....	72
12. Safarova Svetlana Satimovna XV – XVI ASRLARDA XORAZM VOHASINING QUYI VOLGABO‘YI HUDUDLARI BILAN ALOQALARI.....	77
13. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ КОГНИТИВ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	83
14. Вазира Муродова “ОИЛА” КОНЦЕПТИНИНГ ЭТИМОЛОГИК – СЕМАНТИК ТАМОЙИЛЛАРИ.....	89

TARIX

- 15. Matqurbonov Omonbek Odilbekovich, Jumanazarova Sadoqat Zafarbek qizi**
KARVON YO'LI BO'YLAB HARAKAT QILGAN XORAZM SAVDOGARLARINING
SHARQIY YEVROPA VA KAVKAZDAGI FAOLIYATI.....99
- 16. Ismailov Bobur Baxramovich**
XIVA XONLIGIDA SO'NGGI O'RTA ASRLARDA METALSOZLIK XOM-ASHYO
MANBALARI VA TASHQI SAVDO ALOQALARI TARIXI.....103
- 17. Palvanova Tuxtajon Palvanovna**
XORAZMDA TEATR SAN'TINING TASHKIL TOPISHI VA RIVOJLANISHI.....108

Raufjon Mahmudov
filologiya fanlari doktori, dotsent

R.Allaberganova
Xorazm Ma'mun akademiyasi tayanch doktoranti

O'ZBEK TILIDAGI TARIXIY ANTROPONIMLAR

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17154643>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'zbek tili leksik qatlamida mavjud bo'lgan tarixiy antroponimlarning o'ziga xos xususiyatlari, semantik va lingvomadaniy jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: antroponim, tarixiy so'z, leksik qatlam, lingvokulturologiya, sema, lingvistik omil.

Р. Махмудов –

доктор филологических наук, доцент

Р. Аллаберганова –

докторант Хорезмской академии Мамуна

ИСТОРИЧЕСКИЕ АНТРОПОНИМЫ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрыты особенности, семантические и лингвокультурные аспекты исторических антропонимов, присутствующих в лексическом слое узбекского языка.

Ключевые слова: антропоним, историческое слово, лексический пласт, лингвокультурология, sema, языковой фактор.

R. Mahmudov –

Doctor of Philological Sciences, Associate Professor

R. Allaberganova –

PhD Researcher, Khorezm Ma'mun Academy

HISTORICAL ANTHROPONYMS IN THE UZBEK LANGUAGE

ABSTRACT

This article reveals the features, semantic and linguocultural aspects of historical anthroponyms present in the lexical layer of the Uzbek language.

Keywords: anthroponym, historical word, lexical layer, linguoculturology, sema, linguistic factor.

KIRISH VA DOLZARBLIGI

O'zbek tilidagi antroponimlar — ya'ni shaxs nomlari tizimi — xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy-siyosiy hayoti, diniy e'tiqodlari, madaniy qadriyatlarini hamda turmush tarzining eng qadimiy va ishonchli ko'zgidir. Insoniyat tarixining eng qadimiy bosqichlaridan boshlab shaxs nomlari muhim ijtimoiy va lingvistik hodisa sifatida shakllangan bo'lib, ular millatning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlarini va ma'naviy olamidani dalolat beradi. O'zbek xalqi ham o'zining ming yillik tarixida juda boy antroponimik qatlam yaratgan va u milliy madaniyatning ajralmas qismi sifatida qadrlanadi.

METODLAR VA O'RGANILISH DARAJASI

Tadqiqotda quyidagi yondashuvlardan foydalanildi:

- **Etimologik tahlil** – qadimgi turkiy, arabcha va fors-tojikcha ismlarning kelib chiqishini aniqlash;
- **Morfologik va semantik tahlil** – ismlarning tuzilishi, ma'no qatlamlari va ularning evolyutsiyasini o'rganish;
- **Sotsiokultur tahlil** – ismlarning xalqning tarixiy xotirasi, diniy-madaniy qarashlari va urf-odatlarini bilan bog'liqligini izohlash.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tarixiy antroponimlarni o'rganish bugungi kunda bir necha sababga ko'ra dolzarbdir. Avvalo, ismlar xalqning tarixiy xotirasini tiklash, o'zlikni anglash va madaniy merosni saqlashda beqiyos ahamiyat kasb etadi. Chunki shaxs nomlarida xalqning diniy qarashlari, ijtimoiy mavqe talablari, milliy va mintaqaviy xususiyatlari, hatto davrning mafkuraviy tamoyillari ham mujassamdir. Shu ma'noda, antroponimlar tarixiy tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslikning o'ziga xos tadqiqot obyekti bo'lib xizmat qiladi.

Ikkinchidan, o'zbek onomastik tizimida arabcha va forsha elementlarning juda katta qatlamni tashkil qilishi, turkiy ildizlar bilan sintezlanishi alohida e'tiborni talab qiladi. Islom dini tarqalishi, arab xalifaligi, fors-tojik adabiyoti va siyosiy muhitining ta'siri o'zbek ismlar tizimida chuqur iz qoldirgan. Shu bilan birga, qadimgi turkiy antroponimlarning ham o'ziga xos qatlamini izchil o'rganish, ularning zamonaviy o'zbek tilida qanday yashab kelayotganini aniqlash ham muhim ilmiy vazifa hisoblanadi.

Uchinchidan, mustaqillik davrida milliy o'zlikni tiklash jarayonlari, xalqning o'z qadriyatlariga qaytishi natijasida antroponimik tizimda sezilarli o'zgarishlar yuz berdi. Milliy tarixiy ismlarning qayta jonlanishi, yangi ijtimoiy-iqtisodiy va mafkuraviy muhitda shakllanayotgan zamonaviy antroponimlarning paydo bo'lishi ham alohida ilmiy kuzatishni talab qiladi.

O'zbek tilidagi antroponimlarni tadqiq etish XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab izchil yo'lga qo'yildi. Bu borada A. Madvaliev, A. Hojiev, T. Nafasov, Sh. Rahmatullayev, N. Mahmudov kabi olimlar o'zbek onomastikasiga oid qimmatli tadqiqotlar olib borganlar. Ularning asarlarida o'zbek shaxs nomlarining etimologiyasi, tarixiy shakllanishi, til va madaniyat bilan uzviy bog'liqligi ilmiy asosda yoritilgan. Biroq o'zbek tilidagi tarixiy antroponimlarni kompleks tarzda, xususan, qadimiy turkiy davrdan boshlab mustaqillik davrigacha bo'lgan bosqichlarda lingvomadaniy va ijtimoiy-siyosiy omillar asosida tadqiq qilish masalasi hali yetarlicha o'rganilmagan.

Jahon tilshunosligida ham antroponimika bo'yicha qator muhim tadqiqotlar mavjud. Masalan, rus tilshunosligida A. V. Superanskaya, N. A. Baskakov, A. A. Reformatskiy; g'arb tilshunosligida esa M. Lieberon, E. Haugen, A. Gardiner kabi olimlar antroponimik tizimlarni nazariy jihatdan chuqur o'rganib, umumiy onomastika nazariyasini ishlab chiqdilar. Ularning metodologiyasi o'zbek antroponimikasini tadqiq etishda ham samarali foydalanish imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — o'zbek tilidagi tarixiy antroponimlarning shakllanish jarayonini, til va madaniyat bilan uzviy aloqasini, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan bog'liqligini ilmiy asosda yoritishdir. Shu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. Antroponimikaning nazariy asoslarini tahlil qilish, umumiy onomastika nazariyasi bilan bog'lash.

2. Qadimgi turkiy manbalarda uchraydigan o‘zbek antroponimlarining lingvistik va tarixiy xususiyatlarini aniqlash.

3. Arab va fors-tojik til elementlarining o‘zbek antroponimikasidagi o‘rnini ko‘rsatish.

4. O‘zbek xonliklari va amirliklari davridagi antroponimlar tizimini o‘rganish.

5. Mustaqillikdan keyingi davr antroponimik tizimining o‘ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish.

6. O‘zbek antroponimikasining lingvomadaniy va sotsiologik jihatlarini aniqlash.

Mazkur tadqiqotda o‘zbek tilidagi tarixiy antroponimlar birinchi marta:

- qadimgi turkiy, islomiy va zamonaviy davr qatlamlari bo‘yicha tizimli tarzda tahlil qilinadi;
- lingvistik (morfoloqik, semantik, fonetik) xususiyatlari bilan bir qatorda, ijtimoiy-siyosiy omillar ham hisobga olinadi;

- milliy madaniyat va tarixiy xotira bilan uzviy bog‘liq holda izohlanadi;

- antroponimlarning davriy o‘zgarishlari lingvomadaniy va sotsiologik nuqtai nazardan sharhlanadi.

Tadqiqot natijalari o‘zbek onomastikasining nazariy asoslarini boyitadi, tarixiy tilshunoslik, etimologiya, lingvomadaniyatshunoslik kabi fanlarda qo‘shimcha ilmiy ma‘lumot beradi. Amaliy jihatdan esa, bu tadqiqot natijalari o‘zbek tilining izohli lug‘atlari, antroponimik lug‘atlar tuzishda, o‘quv qo‘llanmalar yaratishda, maktab va oliy ta‘lim tizimida o‘qitishda, shuningdek, tarixiy roman va ilmiy-ommabop asarlarni yozishda qo‘l kelishi mumkin.

Ishda qadimgi turkiy bitiklar, “Devonu lug‘otit-turk”, Alisher Navoiy asarlari, tarixiy manbalar (“Boburnoma”, “Shayboniynoma” va boshqalar), shuningdek, XX–XXI asr o‘zbek ismlari bo‘yicha statistik materiallar, pasport va rasmiy hujjatlar, mavjud ilmiy tadqiqotlar ham asosiy manba sifatida foydalaniladi.

Tilshunoslikning muhim sohalaridan biri bo‘lgan **onomastika** (yunoncha *onoma* – “ism”, *onomaō* – “nomlash”) — turli nomlash tizimlarini, ya‘ni insonlar, joylar, daryolar, tog‘lar, qabila va urug‘lar, turli obyekt va hodisalarning nomlarini ilmiy jihatdan o‘rganadigan fandır. Onomastikaning tarkibiy qismlaridan biri esa **antroponimika** bo‘lib, u shaxs nomlarini, ularning kelib chiqishi, semantikasi, qo‘llanish jarayoni va ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini o‘rganadi.

O‘zbek tilshunosligida antroponimika alohida fan sifatida XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab shakllandi. Ammo shaxs nomlari xalq tafakkurida va madaniyatida qadimdan muhim o‘rin tutib kelgan. Har bir ism muayyan davrning ijtimoiy, diniy, siyosiy va madaniy ehtiyojlariga javob bergan holda shakllangan. Shu bois antroponimika nafaqat lingvistik, balki tarixiy, etnografik, sotsiologik va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham o‘ta boy tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Antroponimlarning lingvistik xususiyatlari

Shaxs nomlari umumiy so‘zlardan bir necha xususiyatlari bilan farqlanadi:

1. **Semantik xususiyati** — ismning ma‘nosi ko‘pincha tarixiy, diniy yoki ramziy bo‘lib, zamonaviy tilda faol ishlatilmasligi mumkin. Masalan, *Barot*, *Rizo*, *Zulfiya*, *Shoirbek* kabi ismlarning semantik qatlamida diniy, ijtimoiy yoki kasb-hunar mazmunlari yashiringan.
2. **Morfologik tuzilishi** — o‘zbek ismlarida qadimdan *-bek*, *-xon*, *-boy*, *-jon*, *-qul*, *-mir* kabi affikslar keng qo‘llangan. Bu qo‘shimchalar ismning semantik yukini kuchaytirgan va ijtimoiy mavqe, hurmat yoki diniy mansublikni bildirgan.
3. **Fonetik o‘zgarishlari** — tarixiy jarayonlarda ismlar turli fonetik o‘zgarishlarga uchrab, hozirgi zamon shaklida yetib kelgan. Masalan, arabcha *Abdulloh* ismi xalq og‘zaki nutqida *Abdulla*, *Abdullo* tarzida variantlashgan.
4. **Sintaktik xususiyati** — shaxs ismlari ko‘pincha familiya, otaning ismi, laqab yoki taxallus bilan qo‘shilib keladi. Bu holat antroponimik tizimning grammatik shakllanishiga xizmat qiladi.

Antroponimlarning tasnifi

Antroponimlarni turli mezonlarga ko‘ra tasniflash mumkin. Asosiy turlari:

- **Antroponim (shaxs nomi)** – odamning o‘ziga qo‘yilgan ism.
- **Patronim** – otaning nomiga bog‘langan ism (*O‘g‘li*, *Qizi* shakllari orqali). Masalan, *Karim o‘g‘li Alisher*.

- **Lakap** – shaxsning tashqi ko‘rinishi, kasbi, fe‘l-atvori asosida berilgan qo‘shimcha ism. Masalan, *Ko‘r Ahmed, Temur lang*.
- **Taxallus** – ijodkorlarning o‘ziga xos ma’naviy ismidir. Masalan, *Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur*.
- **Familiya** – nasab va avlodga mansublikni bildiruvchi nom. Sovet davrida o‘zbek antroponimikasida familiyalar keng tarqalgan: *Karimov, Ismoilova*.
- **Laqabiy antroponimlar** – ko‘pincha o‘ziga xos ijtimoiy vazifa bajargan: *To‘ra, Mirzo, Eshon*.

Bu tasnifdan ko‘rinadiki, antroponimik tizim murakkab bo‘lib, u o‘zida milliy tarix, ijtimoiy qatlamlar, diniy an‘analalar va madaniyatni mujassam etadi.

Antroponimlarning tarixiy manbalari

O‘zbek tarixiy antroponimlari ko‘p qirrali manbalarga ega:

1. **Qadimgi turkiy bitiklar** — O‘rxun-Yenisey yodgorliklarida uchraydigan *Kül Tegin, Bilga qoon, Tonyuquq* kabi nomlar turkiy antroponimikaning eng qadimiy qatlamini tashkil etadi.
2. **Islom davri manbalari** — arab va fors tillaridan o‘zlashgan *Abu Bakr, Umar, Usmon, Ali, Muhammad, Hasan, Husayn* kabi diniy ismlar keng tarqalgan.
3. **Adabiy manbalar** — Alisher Navoiy, Bobur kabi shoirlarning asarlarida uchraydigan tarixiy shaxslar ismlari antroponimik tizimni boyitgan.
4. **Etnografik ma’lumotlar** — xalq og‘zaki ijodida, rivoyat va ertaklarda saqlangan shaxs nomlari. Masalan, *Alpomish, Barchin, Ravshan, Zulxumor*.

Antroponimlarning ijtimoiy-madaniy funksiyalari

Antroponimlar shunchaki shaxsni belgilovchi belgigina emas, balki ko‘p qirrali ijtimoiy-madaniy vazifalarni ham bajaradi:

- **Identifikatsion funksiya** — shaxsni boshqa shaxslardan ajratish.
- **Sotsial funksiya** — ism orqali insonning nasabini, ijtimoiy mavqeini yoki diniy mansubligini ko‘rsatish.
- **Madaniy funksiya** — xalqning qadriyatlarini, diniy e‘tiqodlarini, milliy an‘analarini aks ettirish.
- **Estetik funksiya** — ismlar ko‘pincha fonetik go‘zallik, ma’no va ohangdorlik nuqtai nazaridan tanlanadi. Masalan, *Dilnoza, Nigora, Bahodir, Shodiyor*.
- **Tarixiy funksiya** — ismlar xalqning tarixiy xotirasini saqlash, avlodlarga uzatishda muhim vositadir.

Antroponimlarni o‘rganish metodologiyasi

Antroponimlarni tadqiq etishda quyidagi metodlar keng qo‘llanadi:

1. **Etimologik tahlil** — ismning kelib chiqishi va dastlabki ma’nosini aniqlash.
2. **Morfologik va semantik tahlil** — ismning tuzilishi va ma’no qatlamini o‘rganish.
3. **Sotsiologik yondashuv** — ismlarning ijtimoiy guruhlar, tabaqalar va zamonaviy jamiyatdagi o‘rnini o‘rganish.
4. **Lingvomadaniy yondashuv** — ismlarning milliy madaniyat va urf-odatlar bilan aloqasini aniqlash.
5. **Tarixiy-komparativ metod** — turli davrlarda va turli tillardagi antroponimlarni taqqoslash.

Mazkur metodlarning uyg‘unligi antroponimik tizimni kompleks ravishda tahlil qilish imkonini beradi.

Qadimgi turkiy yozma manbalar va ularning antroponimik ahamiyati

O‘zbek tilidagi tarixiy antroponimlarni o‘rganishda qadimgi turkiy yozma yodgorliklar bebaho manba hisoblanadi. Avvalo, **O‘rxun–Yenisey bitiklari** (VIII asr) turkiy xalqlarning siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotini yoritib beruvchi eng qadimgi yozma manbalardandir. Bu yodgorliklarda uchraydigan shaxs nomlari turkiy xalqlarning qadimiy antroponimik tizimini ochib beradi.

Masalan, “**Kül Tegin**”, “**Bilgä Qaghan**”, “**Tonyuquq**” kabi nomlar turkiy xalqlarda ismlarning siyosiy unvonlar bilan chambarchas bog‘langanini ko‘rsatadi. “Kül Tegin”da *tegin*

unvoni “shahzoda, hukmdor avlodi” ma’nosini bildiradi, “Bilgä” esa “donishmand, bilimli” ma’nosida qo‘llangan.

Bu kabi antroponimlar nafaqat shaxsni belgilash uchun, balki uning ijtimoiy mavqeini, jamiyatdagi rolini va xalqning qadriyatlarini ifoda etish uchun xizmat qilgan.

O‘rxun bitiklaridagi antroponimlarning lingvistik tahlili

O‘rxun yozuvlari antroponimlari ko‘p jihatdan tipik xususiyatlarga ega:

1. **Semantik ma’no** – ismlarda shaxsning jasorati, bilimdonligi, rahbarlik qobiliyati aks etgan. Masalan, *Bilgä* – “donishmand”, *Alp* – “botir, jasur”, *Tegin* – “shahzoda”.
2. **Unvonlarning qo‘shilishi** – ismlarda ko‘pincha ijtimoiy-siyosiy unvonlar ismdan ajralmas tarzda qo‘llangan: *Qaghan*, *Beg*, *Alp*, *Tegin*.
3. **Fonetik shakllanishi** – qadimgi turkiy ismlar ixcham va jarangdor bo‘lib, ularning fonetik strukturasi ikki yoki uch bo‘g‘inlik shakllar ustun: *Alp Er To‘nga*, *O‘tüken*, *Bumin*.

Masalan, “**Alp Er To‘nga**” ismi keyinchalik forsiy adabiyotda “Afrosiyob” sifatida mashhur bo‘lgan. Bu ismda *alp* – “botir”, *er* – “kishi”, *to‘nga* – “yo‘lbars” ma’nosini beradi. Demak, ism egasining qahramonlik sifatlarini ifodalagan.

Qadimgi turkiy manbalarda diniy va mifologik antroponimlar

Qadimgi turkiy ismlar faqat siyosiy yoki ijtimoiy unvonlar bilan cheklanmagan, balki ular diniy-mifologik dunyoqarashni ham aks ettirgan. Masalan:

- **Tengriqul** – “Tangrining quli” ma’nosida, diniy e’tiqodga asoslangan ism.
- **Qutlug‘** – “saodatli, barakali”, tangridan ato qilingan omad timsoli.
- **Bayat, O‘g‘uz, Qoraxon** kabi qabila nomlariga asoslangan antroponimlar esa mifologik va genealogik asosga ega bo‘lgan.

Bu kabi nomlar qadimgi turkiy xalqlarda ismlar nafaqat shaxsiy identifikatsiya, balki diniy-madaniy qarashlarning ham aks-sadosi bo‘lganini ko‘rsatadi.

Qadimgi yozma manbalarda uchraydigan shaxs nomlari va ularning tarixiy o‘rni

O‘rxun bitiklari, uyg‘ur yozuvlari, keyinchalik islom davri manbalari turkiy antroponimlarning tarixiy o‘zgarishini kuzatish imkonini beradi. Ularning ayrimlari:

- **Bumin Qaghan** – turkiy qabilalarni birlashtirgan tarixiy shaxs.
- **Istami Yabg‘u** – G‘arbiy Turk xoqonligi hukmdori.
- **Tonyuquq** – davlat arbobi va maslahatchi, “Bilgä Tonyuquq bitigi” orqali mashhur bo‘lgan.
- **Kül Tegin** – buyuk sarkarda, O‘rxun bitiklarining asosiy qahramonlaridan biri.

Bu ismlar turkiy xalqlarning davlat qurilishi, siyosiy tarixi va madaniyatida muhim rol o‘ynagan shaxslarni ifodalaydi.

Qadimgi turkiy antroponimlarning keyingi davrlarga ta’siri

Qadimgi turkiy ismlar o‘zbek antroponimik tizimida ham o‘z izini qoldirgan. Masalan:

- **Alp, Bahodir, Botir, Erkin** kabi ismlar turkiy ildizdan kelib chiqqan va bugungi kunda ham keng qo‘llanadi.
- **Tegin, To‘ra, Mirzo** kabi unvon asosidagi ismlar keyinchalik ham davom etib, o‘zbek tarixiy shaxslarida ko‘p uchraydi.
- **Qutlug‘, Saodat, Barakat** kabi semantik jihatdan qadimiy asosga ega bo‘lgan ismlar hanuzgacha yashab kelmoqda.

Shu bois qadimgi turkiy manbalarda uchraydigan antroponimlar nafaqat tarixiy ahamiyatga, balki zamonaviy o‘zbek ismlar tizimiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatgan.

XULOSA

Qadimgi turkiy yozma yodgorliklarda uchraydigan antroponimlar xalq tarixining, diniy-madaniy qarashlarining va siyosiy tizimining muhim aks-sadosidir. O‘rxun bitiklaridagi *Bilgä Qaghan*, *Kül Tegin*, *Tonyuquq* kabi ismlar turkiy antroponimik tizimning poydevorini tashkil etadi. Bu ismlar orqali biz o‘zbek xalqining qadimiy madaniyatini, urf-odatlarini, ijtimoiy tuzilishini va diniy qarashlarini chuqurroq anglashimiz mumkin.

Iqtiboslar / References / Сноски

1. Махмудов Н. *Ўзбек антропонимларининг лексик-семантик хусусиятлари*. – Тошкент: Фан, 2005.
2. Мадвалиев А. *Ўзбек ономастикаси асослари*. – Тошкент: Ўқитувчи, 1993.
3. Нафасов Т. *Ўзбек антропонимларининг тарихи ва типологияси*. – Тошкент: Фан, 1988.
4. Рахматуллаев Ш. *Ўзбек тили тарихий ономастикаси*. – Тошкент: Фан, 1991.
5. Реформатский А.А. *Введение в языкознание*. – Москва: Аспект Пресс, 1996.
6. Суперанская А.В. *Общая теория имени собственного*. – Москва: Наука, 1973.
7. Баскаков Н.А. *Введение в изучение тюркских языков*. – Москва: Наука, 1962.
8. Lieberson, S. *A Matter of Taste: How Names, Fashions, and Culture Change*. – Yale University Press, 2000.
9. Gardiner A. *Egyptian Grammar: Being an Introduction to the Study of Hieroglyphs*. – Oxford, 1957.
10. Haugen E. *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior*. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1953.

ISSN 2181-9696

Doi Journal 10.26739/2181-9696

«MAMUN SCIENCE» JURNALI

ЖУРНАЛ «MAMUN SCIENCE»
JOURNAL OF «MAMUN SCIENCE»

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000